

Бокулева Б.С.

Хинди тіліне ағылшын сөздерінің ену себептері

Мақаланың мақсаты хинди тіліне ағылшын сөздерінің ену себептерін саралау болып табылады. Хинди тілі мен ағылшын тіліне байланысты Үндістанның ресми құжаттары талданып, тілдік саясат мәселесі қарастырылды. Хинди тілінің лексикасындағы ағылшын сөздері – үнді-ағылшын тарихи, саяси, мәдени, әлеуметтік, тілдік байланыстарының айқын көрінісі болып табылады және олардың енуіне ағылшын тілінде бұқаралық ақпарат қызметінің дамуы, білім беру жүйесінің жолға қойылуы, христиан миссионерлерінің насихаты, үкімет істерінің ағылшын тілінде жүргізілуі сынды факторлар негіз болғандығы тұжырымдалды.

Түйін сөздер: хинди тілі, ағылшын тілі, англицизмдер, тіл саясаты.

Bokuleva B.S.

The reasons for borrowing of English words in Hindi

The political, cultural, social and economic factors of historical origin of English borrowing words in Hindi are considered in this article.

Key words: Hindi language, English, English borrowing words, language policy.

Б.С. Бокулева

Причины заимствования англицизмов в языке хинди

В данной статье рассматриваются политические, культурные, социальные и экономические факторы истории возникновения англицизмов в языке хинди.

Ключевые слова: язык хинди, английский язык, англицизмы, языковая политика.

ХИНДИ ТІЛІНЕ АҒЫЛШЫН СӨЗДЕРІНІҢ ЕНУ СЕБЕПТЕРІ

XV ғасырдың соңында Үндістанға бірнеше мәрте еуропалықтардың талпыныс жасауы нәтижесінде теңіз жолдары ашылды. Сол кезеңнен бастап олардың бұл елмен байланыстары дами түсті. XVI-XVII ғасырларда Үндістанда негізгі рөлді португалдықтар алды. Алайда португалдықтарды ағылшындар ақырындап ығыстырып, бүкіл теңіз саудасын өздері иемденді. Ағылшындар маңызды су жолдарына орнығып, елдің негізгі экономикалық «тамырын» бақылауға алды, ал 1600 жылы негізі қаланған Ост-Индия компаниясы Үндістанның сыртқы саудасына билік жүргізе бастады.

XVIII ғасырдың ортасында Англия мен Франция арасында Үндістанды тонау мақсатында басталған күресте Англия жеңіске жетіп, бүкіл Үндістанды басып алды. Осы кезеңнен басталған Үндістанды жаулап алу істері XIX ғасырдың ортасында аяқталды. Елдің ағылшын отарына айналуы ағылшын тілінің кең таралуына ықпал етті.

Чарлз Грант Үндістанды Англияға тәуелді ету үшін рухани әдісті пайдалану керектігіне көңіл бөлген. Христиан дінін насихаттау мақсатында келген мыңдаған миссионерлер ағылшын тілінде білім беретін мектептер мен колледждер ашты. 1715 жылы Мадраста Қасиетті Мария мектебі ашылды. Он жыл ішінде миссионерлер үндістер мен мұсылмандарға арналған 17 мектеп, христиан дінін қабылдап үлгерген үндістандықтарға төрт мектеп ашты. Ағылшын тілін әлемге тарату мақсатында жұмыс істейтін арнайы протестанттық миссия Мадрасқа келіп, XIX ғасырдың басында Лондон миссионерлік қоғамы Үндістанның оңтүстігі мен Бенгалияда ағылшын мектептерін, Калькуттада христиан дінін қабылдаған үндістандықтарды дін қызметшісі етіп даярлайтын және Үндістанда ағылшын тілін насихаттайтын епископтық колледждер ашылды. Алғашқы кезеңде ағылшын тілі хинди территориясында кең тарала қоймады, алайда бұл істер жалпыүнділік сипатта жүргізілгендіктен Үндістанның барлық аймақтарына ықпал етті [1].

Миссионерлер басқарған ағылшын мектептері Ост-Индия компаниясы тарапынан үлкен қолдауға ие болды. Компания төрағасы Мадрас губернаторы Чарлз Тревельян: «ағылшын тілінде білім алған үндістандық Британ империясының істеріне белсенді қатысып, ағылшын мақсаттарына дағдыланады. Ағыл-

шын әдебиетінің орны ерекше болды. Ағылшын әдебиетімен сусындаған тұлғалар біздің (ағылшындардың) қаһарлы дұшпан еместігімізді түсініп, біздің көмекшілерімізге айналатыны сөзсіз. Олар біздің қарсыласымыз емес, керісінше, бізге жақын болғандықтарын мақтаныш етіп, еліміздің қорғаушылары мен жанашырлары ретінде, қажетті позицияға өздігінен ие болады» деп атап көрсеткен [2].

Отаршылдардың мақсатын халықтық ағартушылық комитетінің төрағасы, лорд Макколей ашық білдірді: «Біз басқаратын миллиондаған халық пен біздің арамызда аудармашы қызметінде жүрген адамдардың тобын, қаны мен түрі үндіс, талғамы, көзқарасы, дүниетанымы және білімі жағынан ағылшын болатын адамдардың құрамын қалыптастыру қажет» [3].

1857 жылы Бомбей, Мадрас және Калькутта қалаларында ірі үш университет ашылды, олардың негізгісі Бенгалиядағы Бенгал Азиаттық қоғамы. 1870 жылы ағылшын тілінде «Бенгал газеті» шыға бастады. 1880 жылы «Indian daily mirror» атты ең алғашқы ағылшын тіліндегі газетті үндістандықтар шығарды, ал 1900 жылы Үндістанда әртүрлі тілдерде басылатын газеттер саны 600-ге жетті, олар тек отаршылдарға ғана емес, ағылшын тілін игерген үндістандықтарға да арналды. Осылайша ағылшын тілінің қолданысы түрлі тілдерде шығарылатын газеттер орнын басып, тілдесуді біршама жеңілдетті. Ағылшын білімі телеграф және баспа салаларында дами келе, Үндістанға жат жаңа феноменнің, яғни ұлттық баспаның пайда болуына алып келді.

Отаршылдар Үндістанда негізі Ост-Индия компаниясы басқарған кезеңде қалыптасқан жаңа басқару жүйесін енгізді, оған: үнді азаматтық қызметі, полиция, бақылау және есеп қызметі, ағартушылық қызметі, салық және заң қызметі енді. Бұл үшін ағылшын тілін жетік меңгерген қызметкерлер тартылды, себебі іс-қағаздар ағылшын тілінде жүргізілді. Осылайша, ағылшын тілі Үндістанда ресми құжаттарды рәсімдеу саласында монополиялық сипатқа ие болды.

Уақыт ағымымен тілді меңгерген үндістандықтар да ағылшын тілінің жақтаушыларына айналды. Ағылшын тілінің таралуына айтарлықтай ықпал еткен бенгалдық үндіс Раммохан Рай болды, ол үндістерге ағылшын тілін тегін оқытатын Калькутта Үндіс колледжінің, ағылшын мектебінің негізін қалады. Раммохан Рай ағылшын тілі сот пен білім берудің тілі ретінде енгізілуін жақтап қана қоймай өзі де ағылшын тілінде кітаптарын жазды.

Мұсылмандар арасынан ағылшын тілін насихаттаушы – Сайяд Ахмад, оның бастамасымен мұсылман балаларына ағылшын тілінде білім беретін мектептер ашылды. Ағылшын тілі шеңберінің жаңа зиялы қауымның тіліне айналды.

Ағылшын тілін меңгерген тұлғаларға қажеттілік күннен-күнге өсіп отырды. Сондықтан да, ағылшын тілін насихаттау шаралары жүзеге асырылды. Калькутта медресесінде, Агра қаласындағы колледж бен Банарастағы санскрит колледжінде ағылшын сыныптары ашылды.

Халықтық ағартушылық комитетінің төрағасы лорд Макколей білім беруді тек ағылшын тілінде жүргізуді ұсынды, бұл ұсыныс генерал-губернатор лорд Уильям Бентинг тарапынан қабылданды. Бұл шешімдерді бағалай келе, үндінің белгілі қоғам қайраткері Говиндас «Ағылшындар өз империяларын нығайту және біздің ұлттық сезімдерімізді жою мақсатында ағылшын тілін білім беру тілі ретінде үйрету туралы» жаңа саясат қабылдады [2, 6 б.].

Ағылшын тілінің мемлекеттік тіл ретінде қабылдануы парсы тілінің орнын басып, ресми құжаттар жүргізілетін ресми тіл ретінде қалыптасуына негіз болды. Таммита-Дельгода пікірі бойынша «Генерал-губернатор лорд Уильям Бентингтың (1828-1835жж.) билік еткен кезеңде білім беру жүйесіне ресми саясат жүргізіле бастады. Оның негізгі мақсаты үнді халқын ағылшын тілі арқылы ағылшын әдебиеті мен ғылымымен таныстыру болды. 1832 жылы бұл жаңа саясаттың ең көрнекті қолдаушысы лорд Макколей «еуропалық кітапханадағы бір сөренің өзі барлық үнді және араб әдебиетіне тең келеді» деген пікір айтып, еуропа әдебиетін жоғары бағалаған. Оның мақсаты қоғамда миллиондаған үнді халқы мен ағылшындардың арасында дәнекер болатын, батыстың идеясы мен мәдениетіне қаныққан жаңа үнді классын құру [4]. 1835 жылы ақпанда халық ағарту комиссиясының төрағасы лорд Макколей бүкіл Үндістанда білім беру жүйесіне ағылшын тілін енгізу туралы ұсыныс жасады, бұл ұсыныс генерал-губернатор лорд Уильям Бентинг тарапынан қаралып, бекітілді, сол жылы ағылшын тілі Үндістанның мемлекеттік тілі болып жарияланды. Үндістанды вестернизациялау саясаты генерал-губернатор лорд Дальхаузидың билік ету кезеңінде өз кемеліне жетті, ол барлық салаларда ірі реформалар жасап, білім беру жүйесіне айтарлықтай жаңалықтар енгізіп, бастауыш мектеп, орта мектеп, колледж және университет баспалдақтарынан тұратын білім жүйесінің негізін қалады.

Ағылшын тілінің одан әрі дамуына Ост-Индия компаниясы Бақылау Кеңесінің төрағасы Чарльз Вудтің жолдауы ықпал етті, жолдауда ағылшын тілінің барлық жоғары оқу орындарында – колледждерде, педагогикалық училищелерде, университеттерде білім беру тілі ретінде қолданылуы туралы жазбаша жарлық берілген.

Үндістанда алғашқы жоғары оқу орындары XIX ғасырдың екінші жартысында: Калькутта, Мадрас, Бомбей, Аллахабадта ашылды. Бұл үрдіс қолдау тауып, университеттер саны 5-тен 14-ке жетті. Агра, Банарас, Алигарх, Лакхнау және Патна сынды хинди тілді аймақтарда да жаңа университеттер ашылды. Алғашында университеттерде тек гуманитарлық пәндер ғана оқытылса, кейінірек медицина, техника, агрономия, ветеринария және т.б. енгізілді. Әкімшілік орган, Заң шығарушы ассамблея, пошта-телеграф, байланыс салаларында іс-қағаздар ағылшын тілінде жүргізілді.

Уақыт өте келе ағылшын тілінде тек ғылыми шығармалар ғана емес, көркем әдеби шығармалар да жазыла бастады. Пенджабтық Мулькрадж Ананд, бенгалдық Бхабани Бхатачария, тамил Р.К. Нараян, Р. Тагор және т.б. өз шығармаларын ағылшын тілінде жарыққа шығарды. Үндістандықтар ағылшын тілінде поэтикалық шығармалар, драма, роман, әңгіме, очерктер, мемуарлық және публицистикалық шығармалар жазған. Джавахарлал Нерудің «Автобиография», «Үндістанның ашылуы» атты еңбектері ағылшын тілінде жарық көрді. Әдеби сын, философиялық, теософиялық, тарихи шығармаларды ағылшын тілінде жазу үрдісі қалыптасты.

Осылайша, ағылшын тілі Үндістанда айтарлықтай кең етек жайды, оның әлеуметтік қызметі де артты. Ағылшындар мен үнді халқын байланыстыратын ағылшын тілін меңгерген топты қалыптастыру бірінші және негізгі қызметі болды. Тіл арқылы Үндістан қоғамы ағылшын әдебиетін, сонымен қатар басқа елдердің әдебиеттерімен танысуға мүмкіндік алды. Алғашқы үнді саяси ұйымдары да ағылшын тілін саяси мақсаттарда қолданды. Үндістанның тәуелсіздік алғанға дейінгі елдегі ағылшын тілінің алуы осылайша өрбіді.

Ағылшын тілі отар Үндістанның өкімет тіліне айналғандықтан қатынастың жаңа салаларында кеңінен қолданылды. Бұл үнді халықтарының тілдеріне өз ықпалын тигізбей қоймады.

Ост-үнді компаниясы басқару жүйесінде үнді азаматтық қызмет, полиция, есептеу және бақылау қызметтері, білім беру қызметі, салық және заң қызметтері қалыптастырды, бұл қыз-

меттер үшін бірқатар ағылшын тілін меңгерген шенеуніктер қажет болды, осыған байланысты XIX ғасырдан бастап үнді және мұсылман ағартушылары ағылшын тілін ақысыз оқытатын мектептер мен колледждер ашты. Ағылшын тілі Ассамблеялық заң шығарушы орган мен байланыс қызметтерінде қолданылатын іскер тілге айналды. Тәуелсіздік алған жылдары Үндістанда хинди тілін тарату мақсатымен ағылшын тілін шектеу әрекеттері болды, алайда «әрбір оқыған үнді азаматы билингвке айналды және оның қостілділігінде негізгі компонент, маңызды тілдің орнын ағылшын тілі алып отырды» [5].

1947 ж. Үндістан Британ империясынан өз тәуелсіздігін алысымен-ақ жаңа билік елдің 40% тұрғыны сөйлейтін хинди тілін мемлекеттік тіл етіп жариялады. Алайда, отаршылдық кезеңнің ресми тілі, елдегі халықтарға жалпы түсінікті, әлеуметтік жоғарғы таптың қарым-қатынас тіліне айналғанын ескеріп, үнді билігі ағылшын тілін ауыспалы кезеңде 15 жылға мемлекеттік тіл ретінде жариялады. Осылайша, Үндістан екі мемлекеттік тілі бар елге айналды.

1955 ж. Конституцияға сәйкес, ресми тіл мәселелері бойынша Комиссия құрылды. Оның міндеті ағылшын тілінің қызметін шектеп, хинди тілінің қолданысын тарату болды, бірақ комиссия бұл міндетті орындай алмады. Сол себептен хинди тіліне көшуге барлық жағдай жасалғанша ағылшын тілін пайдалану шешімі қабылданды [6].

1967 ж. парламентке «Ресми тілдер туралы билль» мен «Ресми тіл туралы резолюция» ұсынылды. 1963 ж. жарияланған билльге 1967 ж. толықтырулар енгізілді, ал резолюция хинди тілінің қолданысын кеңейтіп, жаңаруға бағытталған. Бұл істе «үштілді формуланы» енгізу маңызды орын алады, мектеп бітірген әрбір азамат үш тілді білуі керек – бір ана тіл және екі шет тілі (хинди – ресми тіл және елдегі қатынас құралы, ағылшын тілі – көмекші ресми тіл, жоғарғы мектеп пен халықаралық қатынас тілі) [6, 28 б.].

Тілдік штаттарды құру – көпұлтты елде ұлт мәселесін демократиялық жолмен шешудің маңызды кезеңдерінің бірі саналады. Бір тілде сөйлейтін халықтарды бір штатқа шоғырландыру Үндістанда әрбір ұлттық тілді дамытудың және оның әлеуметтік салаларын кеңейтуде маңызды болып табылады [7].

Үнді тілдері өздерінің алуан түрлі болуымен ерекшеленеді. Мысалы, тамиль немесе бенгал тілдері өмірлік күштері мен беделдерін сақтаған. Мұндай күшті және тұрақты тілдерде сөйлеушілер хинди тілінің мемлекеттік тіл мәрте-

бесін алуына қарсы шықты, олардың ана тілдері мемлекеттік тіл болмаса, Үндістанның жалғыз мемлекеттік тілі ағылшын тілі болсын деген ұстанымды алға тартты [8].

Үндістан үкіметінің алдында осы тілдік мәселелердің ымыралы шешімін табу міндеті тұрды. Біріншіден, аймақтық шекараларды сызуда жергілікті тілдердің басымдылықтары ескерілді. «Тілдік аймақтарды» айқындау әкімшілік шекаралар мен тілдік ареалдарды біріктіруге мүмкіндік жасады. Негізгі «аймақтық тілдерге» екі мемлекеттік тілден мәртебесі төмен жергілікті тілдер жатқызылып, халықтардың діни және мәдени ерекшеліктері ескерілді [9].

Даулар мен қарсылықтардан кейін Үндістан Конституциясына жеке аймақтардың ресми тілі мәртебесін алған 18 «негізгі тіл» енгізілді. Бұл тілдердің негізгісі – хинди Үндістанның мемлекеттік тілі дәрежесіне ие.

Екінші ымыра – ағылшын тілінің мемлекеттік тіл ретінде қолданысы саясатының мерзімсіз ұзартылуы болды. Үндістан халқының басым көпшілігі хинди тілінде сөйлесе де, ел ішіндегі тілдердің алуан түрлілігі осы доминант тілдің мемлекеттік дәрежесі күмән туғызып, қарсылықтарға ұшырады. Қоғамдық пікір бойынша, ежелгі санскрит тіліне негізделген хинди тілі ағылшын тілімен бақталас бола алмайды [10].

Үндістанда бұқара халықтың мүддесіне байланысты әрбір мәселені саяси партиялар қадағалайды, ел аумағында ұлттық, аймақтық масштабта қызмет ететін саяси партиялар өте көп, алайда ірі партиялардың басымдықтары айқын байқалады.

Үндістанның коммунистік партиясының (ҮКП) ұлттық кеңесі 1965 жылы ағылшын тілінің орнына хинди тілі алмастыруын талап етіп жариялады. ҮКП тілдік мәселені шешудің дұрыс жолы барлық аймақтық тілдердің бір деңгейде болуын қолдап, хинди тілінің жалпы үнділік тіл ретінде қабылдануына, сонымен қатар, урду тілін қолдауға ұсыныс жасады.

Үндістанның Ұлттық Конгресі (ҮҰК) үнді тілдерін дамытуды жақтап, Үндістанның ресми тілі ретінде хинди тілі болуын қолдады, ал ағыл-

шын тілінің қолданысын бұл партия өмірдің ерекше салаларында шектеді. Ағылшын тілінің қолданысының ұзартылуы жарияланған 1963 ж. «Ресми тіл туралы акт», 1967 ж. «Ресми тілдер туралы актінің (түзету)» парламентпен қабылдануы кезінде билік басындағы ҮҰК мүшелерінің наразылығын туғызған. ҮҰК 1998, 1999, 2004 жылдардағы өз манифесттерінде діни және тілдік тұрғыда аз халықтарға қолдау жасауды басты назарда ұстаған [11].

Үндістан Конституциясында ағылшын тілінің жағдайы қарастырылған, соның негізінде ағылшын тілінің орны әкімшілік және ғылыми салада нығайды, жоғарғы сот инстанциясының тіліне айналды, сонымен қатар, ол баспасөз және ұлтаралық қатынас құралы ретінде пайдаланылды. Ағылшын тілінің сақталуына халықтық инерция және олардың әдеттері ықпал етіп, әр жастағы халықтың өзара қарым-қатынас құралына айналды және бұл тек қызмет барысында ғана емес, күнделікті тұрмыста да сақталды.

Тілдік саясатты жүргізуде және тілдік мәселелерді шешуде Үндістанның тәжірибесі мол. Елдегі күрделі әлеуметтік-саяси жағдайларда міндеттерді шешуде тілдік және ұлттық толеранттықты сақтауы дәлел бола алады.

Ағылшын тілінен енген хинди тіліндегі сөздердің дереккөздері әдеби шығармалар мен газет журналдар болып табылады. Хинди тілінде сөйлейтін халықтарды үш топқа бөліп қарастыруға болады: бірінші топ – ағылшын тілінде білім алмаған ауыл халқы, екінші топ – ағылшын тілінде білім алған халық, үшінші топ – ағылшын тілінде білім ғана емес, олардың мәдениеттері мен өркениетін қабылдаған халық.

Хинди тіліндегі ағылшын сөздері Үндістанда Британ өкіметінің үстемдік етуімен тығыз байланысты. Англицизмдер – үнді-ағылшын тарихи, саяси, мәдени, әлеуметтік, тілдік байланыстарының айқын көрінісі болып табылады және олардың енуіне ағылшын тілінде бұқаралық ақпарат қызметінің дамуы, білім беру жүйесінің жолға қойылуы, христиан миссионерлерінің насихаты, үкімет істерінің ағылшын тілінде жүргізілуі сынды факторлар негіз болды деп тұжырымдаймыз.

Әдебиеттер

- 1 Dhar K.L. English Loan words in Hindi. – Leeds: University of Leeds, 1963. – 232 p.
- 2 Баранников П.А. Проблема хинди как национального языка. – Л., 1972. – 187 с.
- 3 Луния. Б.Н. История индийской культуры с древних веков до наших дней. – М., 1960. – 144 с.
- 4 Таммита-Дельгода С. Индия. История стран. – М.: Эскимо, 2007. – 250 с.
- 5 Баранников П.А. Языковая ситуация в ареале языка хинди. – Ленинград.: Изд-во Наука. 1984. – 92 с.

- 6 Ганди К. Языковая политика в современной Индии. – М.: Наука. 1982. – 116 с.
- 7 Дьячков А.М. Национальный вопрос в современной Индии. – М.: Изд-во МГУ, 1963. – 187 с.
- 8 Базиев А.Т., Исаев М.И. Язык и нация. – М.: Наука. 1972. – 174 с.
- 9 Чуприна М. В. Языковая политика в Республике Индии // Знание. Понимание. Умение. 2012. – № 2. – С. 293–297. // <http://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-politika-v-respublike-indiya>
- 10 Ключев Б.И. Национально-языковые проблемы независимой Индии. – М.: Наука, 1978. – 216 с.
- 11 Чернышев В.А. Хинди в современной Индии. – М.: Восточная литература РАН, 1998. – 206 с.

References

- 1 Dhar K.L. English Loan words in Hindi. – Leeds: University of Leeds, 1963. – 232 p.
- 2 Barannikov P.A. Problema hindi kak natsionalnogo yazyka. – L., 1972. – 187 s.
- 3 Luniya B.N. Istoriya indiiskoi kultury s drevnih vekov do nashih dnei. – M., – 1960. – 144 s.
- 4 Tammita-Delgoda S. India. Istoriya stran. – M.: Eskimo, 2007, – 250 s.
- 5 Barannikov P.A. Yazykovaya situatsiya v areale yazyka hindi. – Leningrad: Izd-vo Nauka. 1984. – 92 s.
- 6 Gandi K. Yazykovaya politika v sovremennoi Indii. – M.: Nauka. 1982. – 116 s.
- 7 Dyachkov A.M. Natsionalnyi vopros v sovremennoi Indii. – M.: Izd-vo MGU, 1963. – 187 s.
- 8 Baziev A.T., Isaev M.I. Yazyk I natsiya. – M.: Nauka. 1972. – 174 s.
- 9 Chuprina M.V. Yazykovaya politika v Respublike Indii // Znanie. Ponimanie. Umenie. 2012. № 2. – S. 293–297. // <http://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-politika-v-respublike-indiya>
- 10 Kluev B.I. Natsionalno-yazykovye problem nezavisimoi Insii. M.: Nauka, 1978. – 216 s.
- 11 Chernyshev V.A. Hindi v sovremennoi Indii. M.: Vostochnaya literatuta RAN, 1998. -206 s.